

Rejent * rok 15 * nr 6(170)
czerwiec 2005 r.

Glosa

do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2003 r. III CZP 14/03

Przewidziany w art. 646 k.p.c. obowiązek złożenia testamentu w sądzie spadku dotyczy również notariusza i obejmuje każdy testament, także testament odwołany.

Inspiracją do przygotowania i przedstawienia rozważań dotyczących obowiązku notariusza przedłożenia sądowi lub innej instytucji publicznej dokumentu znajdującego się w jego dzierżeniu było wydanie w dniu 25 czerwca 2003 r. uchwały w sprawie III CZP 14/03¹, w której Sąd Najwyższy stwierdził, że przewidziany w art. 646 k.p.c. obowiązek złożenia testamentu w sądzie spadku dotyczy również notariusza i obejmuje każdy testament, również testament odwołany.

1. Glosa do uchwały Sądu Najwyższego z dnia 25 czerwca 2003 r. wydanej w sprawie III CZP 14/03

Glosowaną uchwałą wydano na skutek pytania prawnego skierowanego przez Sąd Okręgowy w Warszawie, który rozpoznawał zażalenie notariusza na postanowienie Sądu Rejonowego dla Warszawy – Pragi, na którego sąd nałożył grzywnę za odmowę przedłożenia testamentu sporządzonego w formie aktu notarialnego. Notariusz w zażaleniu, między

¹ OSNIC 2004, nr 7-8, poz. 106.

innymi, zarzucił, powołując się na treść przepisu art. 110 § 1 i 2 w zw. z art. 112 § 1 ustawy z dnia 14 lutego 1991 r. – Prawo o notariacie (tekst jedn.: Dz.U. z 2002 r. Nr 42, poz. 369), że wypisy aktów notarialnych, a więc także sporządzonych w tej formie testamentów, mogą być wydawane przez notariusza tylko stronom aktu lub osobom, dla których zastrzeżono w akcie prawo otrzymania wypisu, ewentualnie ich następcom prawnym lub za zgodą albo na podstawie orzeczenia sądu okręgowego także innym osobom. Notariusz wskazał, że sąd rejonowy nie zwrócił się do sądu okręgowego o wyrażenie zgody (w formie postanowienia wydanego w trybie postępowania nieprocesowego) na wydanie wypisu aktu notarialnego testamentu, co – zdaniem notariusza – uzasadniało odmowę jego przedłożenia.

Sąd Najwyższy w powołanej uchwale stwierdził, że przewidziany w art. 646 k.p.c. obowiązek złożenia testamentu w sądzie spadku dotyczy również notariusza i obejmuje każdy testament, także testament odwołany. Uzasadniając swe stanowisko wskazał, że obowiązek wynikający z art. 646 k.p.c., zgodnie z którym osoba, u której znajduje się testament, obowiązana jest złożyć go w sądzie spadku, gdy dowie się o śmierci spadkodawcy, jest obowiązkiem powszechnym i dotyczy każdego, a więc wszystkich osób fizycznych i prawnych mających na jakiegokolwiek podstawie testament w swoim władaniu. Obowiązek ten dotyczy także notariusza, niezależnie od tego, czy dysponuje testamentem sporządzonym w formie aktu notarialnego, czy innym testamentem przyjętym tylko na przechowanie. Przepis ten zobowiązuje do przedłożenia testamentu również przewodniczącego zarządu jednostki samorządu terytorialnego, sekretarza powiatu lub kierownika urzędu stanu cywilnego (art. 951 k.c.), dowódcę statku (art. 953 k.c.), sędziego wojskowego (art. 954 w zw. z § 3 ust. 1 pkt 1 rozporządzenia Ministra Obrony Narodowej z dnia 30 stycznia 1965 r. w sprawie testamentów wojskowych, Dz.U. Nr 7, poz. 38) albo świadka lub osobę trzecią spisującą testament szczególny (art. 952 § 2 k.c.) itd. Sąd Najwyższy wskazał, że trafnie podnosi się w piśmiennictwie prawniczym, iż obowiązek, o którym mowa, ma charakter powszechny i bezwzględny, a jego spełnienie służy prawidłowemu orzeczeniu przez sąd o stwierdzeniu nabycia spadku.

Uzasadniając dokonaną wykładnię art. 646 k.p.c., przedstawił dogłębne argumenty natury historycznej, które jednoznacznie świadczą o przy-

jętym przez ustawodawcę zakresie podmiotowym komentowanego przepisu, wyznaczającego wszystkim obowiązek złożenia w sądzie spadku testamentu, nie wyłączając notariuszy. Odnosząc się do zarzutu zakazu wydawania wypisów aktów notarialnych sądowi spadku bez uzyskania zgody sądu okręgowego, której uzyskanie miałyby wynikać z treści art. 110 § 1 i 2 pr. o not., Sąd Najwyższy stwierdził, że przeciwstawianie przepisów prawa o notariacie przepisowi art. 646 k.p.c. jest nieporozumieniem niewymagającym szerszego omówienia, gdyż nie może budzić wątpliwości, iż art. 110 pr. o not. dotyczy wyłącznie sytuacji, w której określona osoba zamierza posłużyć się wypisem aktu notarialnego (wyciągiem lub odpisem dokumentu) w celu realizacji własnego interesu prawnego, natomiast art. 646 k.p.c. stanowi prawnoprocesową gwarancję prawidłowego orzeczenia o dziedziczeniu w ramach sprawowania przez sąd wymiaru sprawiedliwości (art. 175 ust. 1 i art. 177 Konstytucji).

Z tezą przedstawionego orzeczenia oraz stanowiskiem zajęтым w uzasadnieniu uchwały w pełni należy się zgodzić. W świetle niezwykle wyczerpującego uzasadnienia komentowanego orzeczenia wypada jedynie wskazać na jeden dodatkowy argument przemawiający za słusznością dokonanej wykładni art. 646 k.p.c. oraz przedstawić tryb, w jakim następuje nałożenie grzywny na osobę, która nie realizuje obowiązku złożenia testamentu w sądzie spadku i ewentualny mechanizm powodujący wymuszenie realizacji tego obowiązku.

Ustawa – Prawo o notariacie nie zawiera wyczerpującej regulacji dotyczącej wydania wypisów aktów notarialnych. Oprócz przepisu art. 92 ust. 4, który nakłada na notariusza obowiązek przedkładania sądowi wieczystoksięgowemu wypisów akt notarialnych zawierających rozporządzenie lub ustanowienie prawa ujawnianego w księdze wieczystej, oraz art. 110 ust. 1 i 2, oznaczającego osoby, którym można wydać wypis aktu notarialnego, ustawa w przepisie art. 111 ust. 2 wskazuje, że notariusz w przypadkach prawem przewidzianych przesyła sądowi lub innym organom państwowym informacje pisemne o sporządzonych dokumentach oraz wypisy tych dokumentów. Z treści art. 111 ust. 2 wynika, że przepisy prawa powszechnie obowiązującego mogą nakładać na notariusza obowiązek przedłożenia sporządzonego przez niego dokumentu również w innych przypadkach niż w niej wskazane. System prawa procesowego zna przypadki, w których notariusz jest zobowiązany do wydania

aktu notarialnego (wypisu) osobie lub instytucji niewymienionej art. 110 pr. o not. Przykładem może być chociażby przepis art. 640 § 1 k.p.c., który nakazuje notariuszowi przesłanie oświadczenia spadkowego do sądu spadku. Takim przepisem jest również przepis art. 646 § 1 k.p.c. Różnica, jaka zachodzi między nimi sprowadza się jedynie do rozszerzenia w przepisie art. 646 § 1 k.p.c. kręgu potencjalnych adresatów na wszystkich (bez wyjątku), w czym dzierżeniu znajduje się testament, a zatem również na notariuszy. Dodatkowo należy wskazać, że w przypadku notariusza obowiązek złożenia testamentu w sądzie spadku dotyczy nie tylko sporządzonego przed nim w formie aktu notarialnego testamentu², lecz także testamentu sporządzonego w innej formie, który został złożony na przechowanie, co dopuszcza art. 106 pr. o not. Odnośnie do ostatniego przypadku, tj. złożenia testamentu na przechowanie, notariusz ma obowiązek wydać go sądowi spadku niezależnie od oznaczonych przez depozytariusza warunków, pod jakimi ów dokument miałby zostać wydany. Zatem w tym przypadku notariusza nie wiąże treść art. 107 pr. o not. w zakresie, w jakim uzależnia wydanie złożonych u niego na przechowanie dokumentów od spełnienia warunków opisanych w protokole przyjęcia dokumentu.

Częstokroć w praktyce orzeczniczej sądów powszechnych można było spotkać się ze stanowiskiem notariuszy, którzy wskazywali przy uzasadnieniu odmowy przedłożenia sądowi spadku wypisu aktu notarialnego, w którym spadkodawca sporządził testament, na treść wyroku Sądu Najwyższego z dnia 11 maja 2000 r. (III RN 117/99, OSNAP 2001, nr 5, poz. 180). Zgodnie z tezą wyżej wskazanego orzeczenia, przepis art. 45 pr. o not., który przewiduje uprawnienie Ministra Sprawiedliwości do wglądu w czynności notarialne, nie obejmuje uprawnienia do żądania od notariusza przesłania wypisu aktu notarialnego. Sąd Najwyższy w tym orzeczeniu stwierdził, że katalog podmiotów, którym przysługuje prawo do żądania wydania wypisu aktu notarialnego został wskazany w art. 110 pr. o not., ale wśród nich nie wymienia się Ministra Sprawiedliwości.

² W istocie chodzi o złożenie nie oryginału testamentu sporządzonego w tej formie, lecz jego wypisu, który na podstawie art. 109 pr. o not. ma moc prawną oryginału. Oryginał aktu notarialnego przechowywany jest u notariusza (tak § 1 7 ust. 1 rozporządzenia Ministra Sprawiedliwości z dnia 12 kwietnia 1991 r. w sprawie prowadzenia ksiąg notarialnych oraz przekazywania na przechowanie dokumentów sądom rejonowym, Dz.U. Nr 33, poz. 147 z późn. zm.).

Notariusze argumentowali, że przepis art. 110 pr. o not. nie wymienia również sądu spadku, zatem sąd spadku winien zwrócić się do sądu okręgowego o nakazanie notariuszowi wydania aktu notarialnego – testamentu spadkodawcy.

Z prezentowanym przez notariuszy stanowiskiem nie można się zgodzić. Orzeczenie, o którym mowa, podjęte zostało w innym stanie faktycznym niż stan faktyczny stanowiący podstawę wydania głosowanego orzeczenia, tj. w stanie faktycznym związanym z nadzorem administracyjnym sprawowanym przez Ministra Sprawiedliwości nad notariuszem, i w zakresie tego stanu faktycznego jest w pełni zasadne. Orzeczenie to dotyczy dopuszczalnego zakresu czynności, które mogą być podjęte w ramach nadzoru. Postępowanie prowadzone przez sąd w przedmiocie ogłoszenia testamentu nie jest nadzorem administracyjnym sprawowanym przez sąd nad notariuszem, lecz postępowaniem (na co Sąd Najwyższy w uchwale 25 czerwca 2003 r. słusznie zwrócił uwagę) mającym na celu urzeczywistnienie konstytucyjnej zasady ochrony prawa dziedziczenia. Postępowanie to uregulowane jest przez przepisy kodeksu postępowania cywilnego, z których wprost wynika, że każdy (bez wyjątku), kto dzierży testament, jest zobowiązany do jego wydania sądowi spadku.

Komentując wydaną przez Sąd Najwyższy uchwałę, wypada dodatkowo wskazać na tryb, w jakim winno nastąpić wezwanie osoby dzierżącej testament, w tym notariusza, do jego złożenia. W praktyce mogą bowiem powstać wątpliwości, czy sąd spadku przed nałożeniem grzywny za nieuzasadnioną odmowę złożenia testamentu musi wysłuchać dzierżyciela testamentu i wydać postanowienie nakazujące złożenie testamentu w wyznaczonym terminie, zatem skorzystać z trybu opisanego w art. 648 § 1 k.p.c., czy też sąd spadku, nakładając grzywnę w trybie art. 646 § 2 k.p.c., nie musi uprzednio wydać postanowienia nakazującego złożenia testamentu, wystarczy, że dzierżyciel testamentu bezzasadnie uchyli się od złożenia testamentu pomimo uprzedniego zawiadomienia go o śmierci testatora i wezwania do wykonania obowiązku złożenia testamentu w sądzie spadku.

Zgodnie z przepisem art. 646 § 1 i 2 k.p.c., osoba, u której znajduje się testament, obowiązana jest złożyć go w sądzie spadku, gdy dowie się o śmierci spadkodawcy. Kto bezzasadnie uchyla się od wykonania

powyższego obowiązku, ponosi odpowiedzialność za wynikłą stąd szkodę. Ponadto sąd spadku może nałożyć na uchylającego się grzywnę.

Obowiązek złożenia testamentu, o którym mowa w ww. przepisie, jest obowiązkiem powszechnym i dotyczy wszystkich osób fizycznych i prawnych, mających na jakiegokolwiek podstawie prawnej testament w swoim dzierżeniu. Ów obowiązek aktualizuje się z chwilą powzięcia wiadomości o śmierci spadkodawcy³. Redakcja przepisu art. 646 § 1 k.p.c., w świetle przepisów art. 647 k.p.c. i art. 648 § 1 i 2 k.p.c., nie pozostawia wątpliwości, że realizacja obowiązku złożenia testamentu nie jest uzależniona od uprzedniego wydania postanowienia nakazującego jego złożenie, lecz od powzięcia wiadomości o śmierci testatora.

Postępowanie opisane w art. 647 k.p.c. i 648 k.p.c. nie ma na celu przygotowania podstaw do nałożenia grzywny, o której mowa w art. 646 § 2 k.p.c., lecz zmierza do wydania tytułu egzekucyjnego (wykonawczego), na podstawie którego można przymusowo realizować obowiązek złożenia testamentu w trybie przepisów o egzekucji świadczeń niepieniężnych, które z kolei przewidują samodzielną podstawę nałożenia grzywny⁴. Tym właśnie różnią się przepisy traktujące o ogłoszeniu testamentu od przepisów dotyczących dowodu z dokumentu. Tu, oprócz przepisu art. 646 § 1 i 2 k.p.c., stanowiącego odpowiednik przepisu art. 251 k.p.c., ustawodawca przewidział szczególny tryb uzyskania tytułu egzekucyjnego, na podstawie którego po nadaniu klauzuli wykonalności można prowadzić egzekucję wydania dokumentu, czego brak w przepisach o procesie w części poddającej regulacji dowód z dokumentu, stąd teza, że nie można łączyć możliwości nałożenia grzywny w oparciu o przepis art. 646 § 1 k.p.c. od uprzedniego wydania postanowienia na podstawie art. 648 § 1 k.p.c. o nakazaniu złożenia testamentu. Postanowienie nakazujące złożenie testamentu służy bowiem zupełnie innemu celowi, mianowicie egzekucji wydania dokumentu.

W świetle przepisu art. 646 § 1 i 2 k.p.c., wystarczającą przesłanką nałożenia grzywny jest ustalenie, że osoba, mimo iż wiedziała o śmierci testatora, bezzasadnie nie złożyła testamentu w sądzie spadku. Z redakcji

³ J. G u d o w s k i, [w], *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego, Część pierwsza, Postępowanie rozpoznawcze*, t. II, Warszawa 1999, s. 229.

⁴ Tak art. 1052 k.p.c.; J. G u d o w s k i, tamże.

§ 2 przepisu art. 646 k.p.c. wynika wprost, że możliwość nałożenia grzywny uzależniona jest od bezzasadnego uchylecia się od „powyższego obowiązku”, tj. obowiązku złożenia testamentu, który aktualizuje się już w chwili dowiedzenia się o śmierci spadkodawcy, a nie w chwili wydania przez sąd postanowienia, o którym mowa w art. 648 § 1 k.p.c. Po wydaniu postanowienia nakazującego złożenie testamentu, środkiem służącym realizacji tego obowiązku będzie możliwość nałożenia grzywny na podstawie przepisów o egzekucji świadczeń niepieniężnych.

Innymi słowy, w razie stwierdzenia przez sąd niewykonania obowiązku zawartego w art. 646 § 1 k.p.c. sąd może nałożyć na dzierżyciela testamentu grzywnę, o której mowa w art. 163 § 1 k.p.c. w zw. z art. 13 § 2 k.p.c., z tej przyczyny, że wiedząc o śmierci testatora nie złożył testamentu do sądu spadku. W sytuacji gdy dzierżyciel nadal nie składa testamentu do sądu spadku, sąd może w trybie art. 648 k.p.c. nakazać jego złożenie, nie po to, aby nałożyć na dzierżyciela grzywnę w oparciu o art. 646 § 2 k.p.c., lecz po to, aby zrealizować ten obowiązek z wykorzystaniem instrumentów przewidzianych przy egzekucji świadczeń niepieniężnych.

2. Obowiązek notariusza przedłożenia dokumentu sądowi lub innemu organowi państwowemu – uwagi ogólne

Przy okazji omówienia obowiązku notariusza przedłożenia sądowi spadku testamentu znajdującego się w jego dzierżeniu, wartym jest wspomnienie o kilku innych, najczęściej spotykanych w praktyce przypadkach, w których przepis ustawy nakłada na notariusza obowiązek przesłania sądowi sporządzonego przed nim dokumentu lub dokumentu znajdującego się w jego dzierżeniu. Zgodnie bowiem z przepisem art. 111 § 2 pr. o not., o czym była już mowa, notariusz w przypadkach prawem przewidzianych przesyła sądom i innym organom państwowym informacje pisemne o sporządzonych dokumentach i ich wypisy.

Na wstępie należy wyjaśnić, że jeśli chodzi o przedłożenie sporządzonego przed notariuszem dokumentu, to jego realizacja następuje przez złożenie wypisu aktu, który ma moc oryginału (art. 109 pr. o not.). Oryginał przechowywany jest u notariusza (§ 7 ust. 1 rozporządzenia powołanego w przypisie 2), stąd w dalszej części rozważań określenie „wskazujący na obowiązek wydania sporządzonego przed notariuszem

dokumentu” w istocie oznaczać będzie obowiązek złożenia jego wypisu, natomiast wyrażenie „dokument dzierzony przez notariusza” zostanie użyte w kontekście dokumentu sporządzonego przed notariuszem, jak i innego dokumentu, który został u niego złożony na przechowanie.

Przedstawiając rozważania dotyczące obowiązku notariusza złożenia w sądzie sporządzonego przed nim lub dzierżonego przez niego dokumentu, w pierwszej kolejności należy wskazać na przepisy ogólne, dające sądowi prawo żądania od notariusza przedłożenia dokumentu. Chodzi tu o przepis art. 248 § 1 k.p.c., zgodnie z którym każdy obowiązany jest przedstawić na zarządzenie sądu w oznaczonym terminie i miejscu dokument znajdujący się w jego posiadaniu i stanowiący dowód faktu istotnego dla rozstrzygnięcia sprawy, chyba że dokument zawiera tajemnicę państwową. Sposób redakcji przepisu art. 248 § 1 k.p.c., który jest skonstruowany analogicznie jak komentowany już przepis art. 646 § 1 k.p.c., wskazuje na to, że obowiązek, o którym mowa w tym przepisie, jest obowiązkiem powszechnym⁵, zatem dotyczy również notariusza. Od powyższego obowiązku można zwolnić się wyłącznie wtedy, gdy dokument ma stanowić dowód okoliczności, w stosunku do których posiadacz dokumentu, zeznając w charakterze świadka, miałby prawo do odmowy składania zeznań, a jeśli dokument jest dzierzony w imieniu osoby trzeciej, wtedy gdy osoba trzecia mogłaby z takim samych przyczyn sprzeciwić się przedstawieniu dokumentu (art. 248 § 2 k.p.c.).

Analizując prawo notariusza do odmowy przedłożenia na żądanie sądu dokumentu, w świetle treści przepisu art. 248 § 2 k.p.c. należy odrębnie przeanalizować sytuację, w której żądanie złożenia dokumentu dotyczy dokumentu sporządzonego przez notariusza oraz dokumentu przez niego dzierżonego w imieniu osoby trzeciej.

Z pewnością, w przypadku żądania przez sąd od notariusza przedłożenia sporządzonego przed nim dokumentu nie zaistnieją okoliczności uprawniające notariusza do odmowy złożenia dokumentu (oprócz sytuacji, w której akt zawiera tajemnicę państwową). Pomijając możliwość odmowy składania zeznań z uwagi na pokrewieństwo lub powinowactwo

⁵ K. Piasecki, [w:] *Kodeks postępowania cywilnego, Komentarz*, red. K. Piasecki, t. 1, Warszawa 1996, s. 827; T. Ereciński, [w:] *Komentarz do Kodeksu postępowania cywilnego. Część pierwsza, Postępowanie rozpoznawcze*, red. T. Ereciński, t. 1, Warszawa 1999, s. 469.

między świadkiem a stroną⁶, należy rozważyć prawo do odmowy złożenia sporządzonego przez notariusza dokumentu z uwagi na tajemnicę zawodową. Zgodnie z przepisem art. 261 § 2 k.p.c., świadek może odmówić odpowiedzi na pytanie, jeżeli zeznanie miałoby być połączone z pogwałceniem istotnej tajemnicy zawodowej, do zachowania której notariusz jest zobowiązany, o czym stanowi art. 18 § 1 pr. o not. Co do zasady nie oznacza to jednak, że może powoływać się na tajemnicę zawodową, odmawiając przedłożenia sporządzonego przed nim dokumentu. Zgodnie bowiem z art. 18 § 3 pr. o not., obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej ustaje, gdy notariusz składa zeznania jako świadek przed sądem, chyba że ujawnienie tajemnicy zagraża dobru państwa lub ważnemu interesowi prywatnemu. W tym przypadku z tajemnicy zawodowej zwalnia Minister Sprawiedliwości. Wykładnia przepisu art. 18 § 3 pr. o not. prowadzi do wniosku, że co do zasady notariusz nie może odmówić sądowi przedłożenia sporządzonego przed nim dokumentu, albowiem gdyby zeznawał przed sądem na okoliczność treści tego dokumentu nie mógłby odmówić składania zeznań. Składając zeznania przed sądem w charakterze świadka, jest zwolniony z zachowania tajemnicy zawodowej, ma obowiązek zeznawać, ma zatem również obowiązek przedłożenia dokumentu na żądanie sądu, albowiem żadna z okoliczności wskazanych w przepisie art. 248 § 2 k.p.c. nie będzie zachodziła.

Przeprowadzonej analizie obowiązku notariusza przedłożenia na żądanie sądu sporządzonego przed nim dokumentu nie stoi na przeszkodzie treść przepisu art. 110 § 2 pr. o not. Zgodnie z tym przepisem, za zgodą stron lub na podstawie prawomocnego postanowienia sądu okręgowego, w którego okręgu znajduje się kancelaria notariusza, wypis aktu notarialnego można wydawać także innym osobom. Użyte w tym przepisie sformułowanie „inne osoby” należy wyklądać w oparciu o § 1 art. 110 pr. o not. Z mocy tego artykułu strony czynności notarialnej mogą zastrzec

⁶ W przypadku dokumentów sporządzanych przed notariuszem prawo do odmowy złożenia dokumentu z uwagi na pokrewieństwo lub powinowactwo nie może mieć miejsca z uwagi na zakaz sporządzania czynności notarialnych, które dotyczą krewnych i powinowatych notariusza, których krąg w przepisach prawa notarialnego został rozciągnięty również na tych krewnych i powinowatych, w stosunku do których notariuszowi jako świadkowi i tak nie przysługiwałoby prawo odmowy składania zeznań (tak art. 84 § 1 pkt 3 pr. o not. w porównaniu z art. 261 § 1 k.p.c.).

dla innych osób prawo otrzymania wypisu aktu. Nie powinno budzić wątpliwości, że sąd żądający wydania wypisu aktu notarialnego nie jest „inną osobą” w rozumieniu tego przepisu, nie musi zatem uzyskiwać zgody stron czynności notarialnej lub sądu okręgowego na żądanie wydania wypisu. Ustawodawca w ustawie – Prawo o notariacie różnicuje pojęcie „osoby” oraz „sądy i inne organy państwowe”, świadczy o tym treść art. 111 pr. o not., w którym w § 1 jest mowa o osobach, a w § 2 o sądach i innych organach państwowych. Nie można zatem wyrażenia „inne osoby”, użytego w art. 110 § 2 pr. o not., utożsamiać z sądami i innymi organami państwowymi.

Za taką wykładnią przepisu art. 110 § 2 pr. o not. przemawia również omawiane już zwolnienie notariusza od obowiązku zachowania tajemnicy zawodowej w sytuacji składania przez niego zeznań w charakterze świadka. Składając zeznanie, notariusz obowiązany jest przedstawić okoliczności, o jakich dowiedział się ze względu na wykonywanie czynności, zatem ma obowiązek zeznać również o treści sporządzonych przed nim dokumentów. Jeśli ustawodawca wprost zwalnia notariusza od zachowania tajemnicy zawodowej w sytuacji składania zeznań w charakterze świadka, bez potrzeby uzyskiwania na to zgody czy to sądu okręgowego, czy też Ministra Sprawiedliwości, to również notariusz ma obowiązek przedłożyć żądane przez sąd dokumenty, mające stanowić istotny dowód dla rozstrzygnięcia sprawy; obowiązek ten wynika z przepisu art. 248 § 1 k.p.c. Stanowisko przeciwne do prezentowanego prowadziłoby do nielogicznych wniosków. Z jednej bowiem strony, notariusz, zeznając w charakterze świadka, miałby obowiązek zeznać o treści sporządzonego przed nim dokumentu, z drugiej zaś, przedłożenie przez niego dokumentu miałoby być uzależnione od zgody strony czynności notarialnej lub sądu okręgowego.

Jak już wyżej wskazano, przepis art. 110 § 2 pr. o not. służy ochronie interesów prywatnych stron czynności notarialnej przed powzięciem przez osoby niebędące stroną czynności informacji o jej treści, a owa ochrona nie jest wymierzona przeciwko sądowi sprawującemu wymiar sprawiedliwości, lecz wyłącznie przeciwko innym osobom, które w celu realizacji własnego interesu prawnego zamierzałyby posłużyć się aktem notarialnym⁷.

⁷ Tezy uzasadnienia glosowanej uchwały.

Ten sam cel w postępowaniu sądowym jest realizowany przez zd. 2 art. 18 § 3 pr. o not., w którym ustawodawca wskazał, że notariusz ma obowiązek zachowania tajemnicy zawodowej wtedy, gdy jej ujawnienie zagraża ważnemu interesowi prywatnemu lub dobru państwa, i tylko wtedy notariusz może odmówić sądowi przedłożenia żadanego dokumentu, co znajdzie swą podstawę prawną nie w przepisie art. 110 § 2 pr. o not., lecz w przepisie art. 248 § 2 k.p.c. w zw. z art. 261 § 2 k.p.c. i art. 18 § 3 zd. 2 pr. o not.

Inaczej jest w przypadku dokumentów dzierzonych przez notariusza w imieniu osób trzecich, tj. dokumentów złożonych u notariusza na przechowanie. W tym przypadku notariusz może odmówić przedłożenia dokumentu, w sytuacji gdyby dokument miał posłużyć jako dowód okoliczności, co do której osobie, w której imieniu dokument jest dzierzony, przysługiwałoby prawo odmowy składania zeznań (art. 248 § 2 k.p.c.). W sytuacji dzierżenia przez notariusza dokumentu zakres możliwych okoliczności uprawniających go do odmowy złożenia dokumentu jest znacznie szerszy i dotyczy okoliczności występujących nie po stronie notariusza, lecz po stronie osoby trzeciej. Przykładowo, występującego między tą osobą a stroną stosunku pokrewieństwa opisanego w art. 261 § 1 k.p.c. czy też okoliczności, które mogłyby narazić osobę, w której imieniu dzierzony jest dokument, na odpowiedzialność karną itd. W tych wszystkich przypadkach notariusz ma prawo odmówić złożenia dokumentu dzierzonego (złożonego na przechowanie) w imieniu osoby trzeciej. Oczywiście nie można zapomnieć również i o tym, że w sytuacji gdy notariusz lub osoba trzecia jest zobowiązana do złożenia dokumentu chociażby wobec jednej ze stron procesu lub gdy dokument wystawiony jest w interesie strony, która żąda przeprowadzenia dowodu z dokumentu, to brak jest podstaw do odmowy złożenia dokumentu z uwagi na fakt, że dzierzony przez notariusza dokument zawiera okoliczności, co do których osobie trzeciej przysługiwałoby prawo do odmowy składania zeznań (zd. 2 art. 248 § 2 k.p.c.).

Na marginesie należy zauważyć, że nieco odmiennie kształtuje się sytuacja żądania dokumentu przez sąd lub organy postępowania przygotowawczego w toku postępowania karnego. Zgodnie z przepisem art. 180 § 2 k.p.k., który z mocy art. 226 k.p.k. ma odpowiednie zastosowanie do przeprowadzenia dowodu z dokumentów objętych tajemnicą zawo-

dową notariusza, notariusz może zostać wezwany do przedłożenia dokumentu tylko wtedy, gdy jest to niezbędne dla dobra wymiaru sprawiedliwości, a okoliczność, którą dokument stwierdza, nie może być ustalona na podstawie innego dowodu. O wyrażeniu zgody na przeprowadzenie dowodu z dokumentu w postępowaniu przygotowawczym decyduje na wniosek prokuratora sąd. W fazie jurysdykcyjnej z takim żądaniem występuje w formie postanowienia sąd orzekający w sprawie. Na postanowienie sądu, wydane w postępowaniu przygotowawczym, jak i w fazie jurysdykcyjnej, przysługuje zażalenie.

3. Szczegółowe przypadki obowiązku przedłożenia dokumentu

Przechodząc do przedstawienia bardziej szczegółowych przypadków obowiązku notariusza przedłożenia sądowi lub innemu organowi bez uprzedniego wezwania wypisów sporządzonych dokumentów w pierwszej kolejności należy wskazać na powoływany już przepis art. 640 k.p.c., który nakłada na notariusza obowiązek przesłania sądowi spadku złożonego przed nim oświadczenia spadkowego. Problematyka odbierania i przesyłania do sądu oświadczeń spadkowych wymaga nieco szerszego komentarza z uwagi na zdarzające się w praktyce notarialnej przypadki nieprawidłowego formułowania oświadczeń spadkowych oraz bezpodstawnej odmowy ich przyjęcia. W związku z tym, przy okazji omówienia obowiązku przesłania oświadczenia spadkowego do sądu spadku, kilka słów poświęcę zostanie również kwestiom treści tegoż oświadczenia oraz terminu jego złożenia.

Zgodnie z powołanym wyżej przepisem art. 640 k.p.c., oświadczenie spadkowe winno zostać przesłane do sądu wraz z załącznikami, tj. m.in. aktem zgonu spadkodawcy, ewentualnym pełnomocnictwem do złożenia oświadczenia itd. (art. 641 § 3 k.p.c.). W przypadku gdy następuje przyjęcie spadku, treść oświadczenia winna precyzyjnie określać, w jaki sposób następuje jego nabycie (wprost czy też z dobrodziejstwem inwentarza), bowiem nie domniemywa się prostego przyjęcia spadku. Niezłożenie oświadczenia w terminie powoduje co do zasady proste nabycie spadku (art. 1015 § 2 k.c.), natomiast samo złożenie oświadczenia o przyjęciu spadku, bez oznaczenia sposobu przyjęcia, nie oznacza, że nastąpiło proste przyjęcie spadku. Żaden z przepisów ustawy nie wprowadza domniemania prostego przyjęcia spadku w przypadku złożenia przez spadkobiercę

oświadczenia o przyjęciu spadku. W praktyce notarialnej można było spotkać przypadki odebrania przez notariusza oświadczenia o przyjęciu spadku bez oznaczenia sposobu przyjęcia, stąd potrzeba poczynienia powyższej uwagi.

Odnosnie zaś do terminu do złożenia oświadczenia spadkowego, należy stwierdzić, że zgodnie z przepisem art. 1015 § 1 k.c., oświadczenie spadkowe może zostać złożone w ciągu sześciu miesięcy od dnia, w którym spadkodawca dowiedział się o tytule swego powołania. Termin do złożenia oświadczenia spadkowego nie biegnie zatem od dnia otwarcia spadku, lecz od dnia dowiedzenia się przez spadkobiercę o tytule powołania, np. od daty, w której dowiedział się o śmierci spadkodawcy, sporządzonym testamencie, od daty, w której dowiedział się o nieważności testamentu (tak w przypadku spadkobierców ustawowych⁸) itd. Notariusz, odbierając zawierający oświadczenie spadkowe, winien ustalić na podstawie twierdzenia spadkobiercy, w jakiej dacie składający oświadczenie dowiedział się o tytule swego powołania. Jeśli od tej daty nie minęło sześć miesięcy, winien odebrać oświadczenie, chociażby znacznie dłuższy okres minął od dnia otwarcia spadku. Notariusz, odbierając oświadczenie spadkowe, nie jest uprawniony do badania, w jakiej dacie spadkobierca w rzeczywistości dowiedział się o tytule swego powołania⁹. Wystarczającą podstawą do odebrania oświadczenia spadkowego będzie twierdzenie spadkobiercy o dacie, w której dowiedział się o tytule swego powołania. To, czy rzeczywiście spadkobierca dowiedział się o tytule swego powołania w innej dacie ustali sąd spadku, stwierdzając sposób jego nabycia. Przyjęcie przez notariusza oświadczenia spadkowego w terminie sześciu miesięcy od dnia, w którym zgodnie z zapewnieniami spadkobiercy dowiedział się o tytule swego powołania, mimo że od otwarcia spadku minął znacznie dłuższy okres, nie będzie stanowić uchylecia się od skutków prawnych niezłożenia oświadczenia w terminie, to bowiem może nastąpić wyłącznie przed sądem (tak art. 1019 § 2 i 3 k.c.). Spadkobierca, składając oświadczenie przed notariuszem, nie uchyla się od niezłożenia oświad-

⁸ Tak też Sąd Najwyższy w wyroku z dnia 15 stycznia 1991 r. III CZP 75/90, OSNC 1991, nr 5-6, poz. 68.

⁹ J. K o s i k, [w:] *System prawa cywilnego, Prawo spadkowe*, red. J.S. Piątowski, t. IV, Wrocław 1986, s. 274.

czenia w terminie, lecz składa je we właściwym terminie, a to, czy termin ten został w rzeczywistości zachowany oceni sąd, oznaczając sposób nabycia spadku¹⁰. Notariusz nie może zatem odmówić przyjęcia oświadczenia spadkowego, jeśli według twierdzeń spadkobiercy nie upłynęło jeszcze sześć miesięcy od chwili, w której dowiedział się o tytule swego powołania, chociażby znacznie dłuższy okres minął od dnia otwarcia spadku.

Kolejnym przepisem, który nakłada na notariusza obowiązek złożenia w sądzie wypisu aktu notarialnego, jest przepis art. 92 § 4 pr. o not., zgodnie z którym, jeżeli akt notarialny w swej treści zawiera przeniesienie, zmianę lub zrzeczenie się prawa ujawnionego w księdze wieczystej albo ustanowienie prawa podlegającego ujawnieniu w księdze wieczystej bądź obejmuje czynność przenoszącą własność nieruchomości, chociażby dla tej nieruchomości nie była prowadzona księga wieczysta, notariusz sporządzający akt notarialny jest obowiązany przesłać z urzędu sądowi właściwemu do prowadzenia ksiąg wieczystych wypis aktu notarialnego zawierający wniosek o wpis do księgi wieczystej wraz z dokumentami stanowiącymi podstawę wpisu w terminie trzech dni od sporządzenia aktu.

Na zakończenie warto krótko przypomnieć o innych przewidzianych przez przepisy prawa przypadkach, obowiązkach przedłożenia przez notariusza sądowi lub innemu organowi państwowemu sporządzonego przed nim dokumentu:

1. Zgodnie z przepisem art. 21 ust. 1 ustawy o Krajowym Rejestrze Sądowym¹¹, notariusze są obowiązani niezwłocznie informować sąd rejestrowy o zdarzeniach, które podlegają obowiązkowi wpisu do Rejestru z urzędu. Przykładowo, z urzędu dokonuje się wpisu w przypadku przekształcenia, łączenia lub podziału podmiotu skutkującego jego likwidacją, wykreślenia podmiotu oraz wpisu informacji o połączeniu, przekształceniu lub podziale przedsiębiorców (art. 45 ust. 5 ww. ustawy).

2. W ustawie – Kodeks spółek handlowych¹² przewidziane zostały dwa przypadki obowiązku notariusza przesłania sądowi rejestrowemu sporządzonego przed nim dokumentu. Zgodnie z art. 210 § 2 k.s.h., w przy-

¹⁰ Tamże.

¹¹ Ustawa z dnia 20 sierpnia 1997 r. (tekst jedn.: Dz.U. z 2001 r. Nr 17, poz. 209).

¹² Ustawa z dnia 15 września 2000 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 94, poz. 1037).

padku gdy wspólnik, o którym mowa w art. 173 § 1 (wspólnik, któremu w spółce z ograniczoną odpowiedzialnością przysługują wszystkie udziały lub udziały przysługują wspólnikowi i spółce), jest zarazem jedynym członkiem zarządu, czynność prawna między tym wspólnikiem a reprezentowaną przez niego spółką wymaga formy aktu notarialnego. O każdorazowym dokonaniu takiej czynności prawnej notariusz zawiadamia sąd rejestrowy, przysyłając wypis aktu notarialnego. Podobnie, jeśli chodzi o spółkę akcyjną. Z mocy art. 379 § 2 k.s.h., w przypadku gdy akcjonariusz, o którym mowa w art. 303 § 2 (akcjonariusz, któremu w spółce akcyjnej przysługują wszystkie akcje lub akcje przysługują akcjonariuszowi i spółce), jest zarazem jedynym członkiem zarządu, czynność prawna między tym akcjonariuszem a reprezentowaną przez niego spółką wymaga formy aktu notarialnego. O każdorazowym dokonaniu takiej czynności prawnej notariusz zawiadamia sąd rejestrowy, przysyłając wypis aktu notarialnego.

3. W oparciu o ustawę o gospodarce nieruchomościami¹³, zgodnie z przepisem art. 110 ust. 3, notariusz sporządzający umowę sprzedaży nieruchomości lub prawa użytkowania wieczystego, w stosunku do którego gminie przysługuje prawo pierwokupu, zawiadamia wójta, burmistrza albo prezydenta miasta o sporządzeniu umowy.

4. W oparciu o ustawę – Ordynacja podatkowa¹⁴, z mocy art. 84 § 1, notariusze są obowiązani sporządzać i przekazywać właściwym organom podatkowym informacje wynikające ze zdarzeń prawnych, które mogą spowodować powstanie zobowiązania podatkowego.

5. W oparciu o ustawę o nabywaniu nieruchomości przez cudzoziemców¹⁵, zgodnie z art. 8a ust. 1, notariusz przesyła ministrowi właściwemu do spraw wewnętrznych w terminie 7 dni od dnia sporządzenia wypisu z aktu notarialnego, mocą którego cudzoziemiec nabył lub objął nieruchomość, udziały bądź akcje w spółce będącej właścicielem lub wieczystym użytkownikiem nieruchomości.

6. W oparciu o ustawę o spółdzielniach mieszkaniowych¹⁶, z mocy art. 17² ust. 4, umowa zbycia spółdzielczego własnościowego prawa do

¹³ Ustawa z dnia 21 sierpnia 1997 r. (tekst jedn.: Dz.U. z 2004 r. Nr 261, poz. 2603).

¹⁴ Ustawa z dnia 29 sierpnia 1997 r. (Dz.U. z 1997 r. Nr 134, poz. 926 z późn. zm.).

¹⁵ Ustawa z dnia 24 marca 1920 r. (tekst jedn.: Dz.U. z 1996 r. Nr 54, poz. 245).

¹⁶ Ustawa z dnia 15 grudnia 2000 r. (Dz.U. z 2000 r. Nr 119, poz. 1116).

lokalu powinna być zawarta w formie aktu notarialnego. Wypis tego aktu notariusz przesyła niezwłocznie spółdzielni.

7. W oparciu o ustawę o planowaniu i zagospodarowaniu przestrzennym¹⁷, z mocy art. 37 ust. 5, w przypadku uchwalenia lub zmiany planu zagospodarowania przestrzennego notariusz w terminie 7 dni od dnia sporządzenia umowy sprzedaży nieruchomości w formie aktu notarialnego jest zobowiązany przesłać wójtowi, burmistrzowi albo prezydentowi miasta wypis z tego aktu celem umożliwienia organowi gminy ustalenia opłaty od wzrostu wartości nieruchomości, jaki nastąpił po uchwaleniu lub zmianie planu zagospodarowania przestrzennego.

Zbigniew Woźniak

¹⁷ Ustawa z dnia 27 marca 2003 r. (Dz.U. z 2003 r. Nr 80, poz. 717).